

Olga och Valles hembygdshistoria.

Deras gemensamma historia börjar när Vallentin Karlsson år 1922 kom från Slaka som dräng till Sörby. Men Olgas hembygdshistoria börjar redan den 2 jan 1906, när hon föddes i kökssoffan i Sadelmakaregården i Sörby. Hennes föräldrar Axel och Anna Gustavsson arrenderade Sadelmakaregården och på den tiden föddes alla barn hemma, med benägen hjälp av en barnmorska.

Hela sin sexåriga skoltid gick hon i kyrkskolan, och man kan verkligen säga gick, för det är precis 5 km från Sörby och till kyrkan. För Sörbybarnen blev det en vandring på en mil om dagen, och var det då mycket snö att pulsa i så var det ganska tröttsamt. Olga kommer ihåg att en gång fick de göra en utflykt från skolan. De fick följa med lärarinnan Maria Claesson hem till hennes föräldrar i Kungshagen, och titta på deras gris. Lärarinnans syster Elsa bjöd på saft och det smakade bra, men grisar hade alla barnen sett förut, så det var inte mycket att titta på, och det allra värsta var, att de inte hade sina skolväskor med sig, utan fick gå tillbaka till skolan för att hämta dem. Kungshagen ligger ungefär mitt emellan skolan och Sörby, så det blev en ordentlig promenad den dagen.

När Olga gick i skolan, gick vägen från Sörby som nu, nästan fram till Trädgårdstorp, men där gjorde den en krök ner mot ån förbi Lund. Sedan följde den ån fram till Slattefors. Vår och höst när det inte fanns någon snö, hade barnen en rättöversväg genom hagen och kom då fram vid Slattefors smedja. Från den där björkhagen har Olga ett roligt minne. Varje morron stannade där Olga och hennes bästis Elsa Andersson och bytte smörgåsar, eller rättare sagt bytte smörgåshalvor, för Olga ville helst ha underdelen och Elsa ville ha överdelen. När hon gick i skolan fick de också lära sig att spara. De hade sparbanksböcker och där kan man se att 1913 sparade Olga 1.47 och 1914 1.27 främst genom grindöppning och dylikt.

Olgas pappa var ganska sträng, och både hennes bror Oskar och hon fick tidigt börja arbeta. Det första som hon kommer ihåg att hon fick hjälpa till med, var när Sörbybönderna körde hö eller säd från åkrarna, som låg ner mot Sundsbro. Laga skiftet var då inte genomfört i Sörby, utan alla hade sina åkrar intill varandra. Alla måste då använda den så kallade hålvägen att köra på och den var så smal så där gick inte att mötas. Olga fick då sitta på ett berg väl synlig från båda håll, och vifta med en flagga, så snart någon vagn var ute på vägen. Då fick den som kom från andra hållet vänta där de kunde mötas.

Ett annat arbete hon kommer ihåg, var när hon fick hjälpa till och ta upp is och lägga isdös. Det var ett kallt jobb, så hon fick klä på sig så mycket så hon skändes för att visa sig. När de tröskade i gårdarna i Sörby, brukade alla hjälpas åt. Men en gång när de tröskade i granngården, var det så vackert väder så grabbarna fick gå till tröskningen, medan ~~hennes~~ Olgas pappa stannade hemma och hon fick hjälpa honom att köra in säd. De körde med var sin vagn och hjälptes åt att lasta på och av. Men det allra värsta minnet hon har, var när Märta Lindén fyllde 20 år. Alla Sörbyflickorna var där på födelsedagskaffe, men hon fick gå på en åker och köra ett par oxar framför en harv. Pap-

2
pan tyckte att det var viktigare med vårbruket än med flickkalas.

Före konfirmationen fick man ju inte vara ute om kvällarna på den tiden, men när Olga var 6 år var hon uppe en hel natt. Det var när några från Sörby skulle utvandra till Amerika. Innan de for ordnades det med en hejdundrande avskedsdans som höll på hela natten. Antingen glömdes Olga bort eller också tyckte pappan att hon för en gång skull fick vara med hela tiden, därför att också han tyckte det var så roligt att dansa.

Dans var ett uppskattat nöje i Sörby, alla både ung och gammal tyckte om att dansa. På alla gårdarna fanns det drängar, söner och döttrar. Så under alla år fanns där säkert alltid ett 20-tal ungdomar. I byn fanns 3 logar som det gick bra att dansa på, och där ordnades ofta dans. Smeddrängen Ernst Nilsson spelade dragspel och det kom ofta ungdomar från andra byar t. ex. Banekind och från Risnäs i Vist. Alla tillfällen togs tillvara t. ex. hade man bykåka med dans och på vintern dansade man inomhus. Men nyårsafton dansades det inte. Då samlades ungdomarna, för det mesta i Nergården, för att invänta midnattstimmen. Vid ettiden gick de sedan till samtliga gårdar och sjöng nyårsvisan. När de kom in i husen blev de bjudna på glögg och pepparkakor, så stämningen var ganska hög på morronen, när alla i byn fått ett nyårsbesök.

Ett annat nöje var att gå till Åhagens missionshus eller på bönemöte hos Elis Claesson i Grimsmålen. Ett par gånger om året var det också missionsauktion i kyrkskolan och det var en gång när Olga och Lisa Gustavsson var på väg dit, som ödet grep in i Olgas liv. Komna halvvägs möter de 3 grabbar som stannar och pratar en stund och när de sedan fortsätter säger Olga: "Den där med de bruna skorna, han ska nog bli min." Så blev det också, för han med de bruna skorna var just Vallentin Karlsson från Slaka. Han hade träffat en kompis som skulle cykla till Sörby och lämna återbud om en plats som dräng hos Oskar Andersson i Östergården. Han hade tidigare varit där och tagit platsen men hade nu ångrat sig. Valle som aldrig varit i Sörby, följde med endast i nyfikenhet för att se hur det såg ut där. Men när kompisen framfört sitt ärende, frågade Andersson om inte Valle kunde tänka sig att ta platsen istället. Jo, det kunde han, eftersom han hade gått sjukskriven efter en operation i tummen, och nu inte hade någon anställning. Resultatet blev därför att när friveckan var slut den 1 nov 1922 började Valle sin tjänst som dräng i Östergården. Där stannade han i 4 år för att därefter arbeta i Mellangården i ett år. Sedan tog han steget fullt ut och tog plats hos Olgas föräldrar i Sadelmakaregården. Den 31 mars 1928 gifte de sig. Som vanligt i Sörby så blev det stort bröllop med äreport framför trappan. Ungdomen sköt med dynamit och ropade "Brudparet ut", så att de kunde hurra för dom. Vigseln hölls i Mellangården därför att i Sadelmakaregården hade Olgas föräldrar dukat till stort kalas. Efter maten blev det dans till långt in på småtimmarna.

Men sedan började alvaret. Den 3 april hade de packat klart och flyttade till egna hemmet Kvinneby som de köpt av Algot och Anna Fors för 16.300 kr. De hade tidigare också köpt både häst och vagn, så de klarade flyttningen

3
själva. Men när de kom till Aspnäsvägen höll de på att köra fast. Eftersom det var i tjällossningen, så var vägen så dålig, att vagnen sjönk ned nästan till hjulnavet, och det var endast på grund av att hästen var så stor och stark som det gick bra.

Gamla vägen gick från Ekholmsvägen (nuvarande Kvinnebyvägen) förbi Fridensborg och Aspnäset och fortsatte sedan mellan Egna hemmen mot Åleryd. Det var en privat väg och alla hade ett vägstycke att sköta om. Kvinneby hade sitt vägstycke ungefär där kyrkan nu ligger. I början på 1930-talet hyrde Egnahemsägarna gemensamt en stenkross. De krossade sten och lade på sina vägstycken. Sedan grusade de på det och då blev vägen riktigt bra. De hjälptes också åt att bygga ut vägen från Aspnäset till Vistvägen vid Ullstämman.

Egnahemmen Kvinneby och Pettersborg låg bredvid varandra precis där Ekholmen centrum nu ligger. På kullen mellan skolan och centrum låg Saxtorp, några fruktträd finns ännu kvar. På 1930-talet, när Olga och Valle bodde i Kvinneby, så bodde Teodor och Frida Larsson i Saxtorp och Vilhelm och Anna Pettersson i Pettersborg. Norr därom vid sockengränsen låg Gärdsäter och där bodde en änklings Larsson. Ingen visste vad han hette i förnamn, för han kallades alltid "Lasse i Gärdsäter". Söder om Saxtorp, ungefär vid Vårdcentralen ~~låg Gärdala~~ låg Gärdala och där bodde Anna och Fredrik Larsson. Ytterligare söderut låg Lövsberg, där finns också fruktträd kvar, som minner om var trädgården låg. I Lövsberg bodde Oskar och Selma Andersson och i Aspnäset, som låg längst ut mot Ullstämman bodde Alida och Anton Eriksson.

Sammarbete och gemenskap var ett måste för Ekholmens egnahemsägare. Eftersom gårdarna var små, så hade de flesta endast en häst. (Larssons i Gärdala hade oxar) Vid höstplöjningen och till de flesta skördemaskinerna, krävdes det två hästar. Valle tröttnade på att så ofta gå till grannen och låna häst, så efter ett par år åkte han in till kreatursvallen och sålde den stora klumpiga ardennerhästen och köpte en mindre häst, och efter en tid ännu en häst, så att han klarade sig själv utan att låna.

Kreatursvallen låg vid ~~Saxtorp~~ ^{Ålerydsgatan} och där kunde man köpa och sälja alla slags djur. Den var äppen andra onsdagen i varje månad, och där fanns stall och ladugård, men många hästar, kor och oxar stod bundna vid räcken. Köparna gick omkring bland djuren, klämde och kände på dem, tittade hästarna i munnen för att utröna åldern, diskuterade priser och prutade allt vad de förmådde. När affären var klar, bekräftades den med ett handslag. Valle med sin kreaturshandel fanns kvar ända till slutet av 1950-talet.

Trots att Kvinneby endast omfattade 12 tunnland så hade de 2 hästar, 5 kor, 2 - 3 grisar och några höns. Svinhus fanns inget och hönshuset var dåligt när de kom dit. Byggmästare Oskar Gustavsson hjälpte dem att bygga om hönshuset och bygga nytt svinhus.

Valle brukade jorden i sexskift, men på trädan odlade han vicker som togs till grönfoder. Han täckdikade jorden, och det var mycket bra lerjord som gav stora skördar, så de räckte förutom att han fick köpa till lite halm.

4

Samarbetet gällde ju inte bara med hästarna utan mycket annat, till ex. vid tröskningen och skördearbetet, och det gällde inte bara männen utan också kvinnorna. Vid tröskningen kom förutom grannarna alltid Olgas föräldrar också. Mamman tog då hand om matlagningen, så att Olga fick arbeta ute med tröskningen. Som egnahemsfru hade hon verklig nytta av att hon som ung fick lära sig att arbeta inom olika områden vid jordbruket. Vid de små egnahemmen kunde man inte anställa några drängar, utan det blev fruarna som först fick sköta hushållet, sedan grisar och höns, mjölka korna och så ändå vara med i arbetet på åkrarna.

Olga och Valle var riktiga djurvänner, fastän Olga påstår att det var istället djuren som var keliga. En kväll när de satt och drack kaffe hos Larssons i Saxtorp, klättrade kattan upp för väggen och krafsade på fönstret och jamade. Valle förstod att hon skulle källa, (få kattungar) så han bar hem henne och gjorde en bädd i ladan, där hon sen födde sina ungar. En annan gång, när det var likadant, klättrade hon på väggen ända upp till andra våningen, och väckte dom mitt i natten, för att få hjälp. Det var en intelligent katt, som visste var husbondsfolket fanns och var de hade sitt sovrum

När Olga och Valle kom till Kvinneby gick de samman med nio andra egnahemsägare och sålde mjölk till Pihls mjölkaffär vid Tinnerbäcken. De körde då in mjölken från hela området var tionde dag både morron och kväll. För att hinna in med kvällsmjölken i tid, måste de mjölka redan kl. 4 på em. Var de någon gång försenade, stod där massor med kunder och väntade vid affären. De stod där med sina krukor och flaskor och väntade på att få köpa den färskaste nymjölade mjölken. Ibland blev det för mycket mjölk för affären. Då fick de försöka göra något av den hemma. Olga ystade då och till en jul hade hon 26 ostar att sköta om.

I slutet på 30-talet gick Aspnäset, Lövsberg, Gärdala och Kvinneby samman och levererade sin mjölk till Mjölkcentralen i Linköping. De fick då köra ut den till mjölkbryggan vid Ullstämman nedre. Var det bråttom i jordbruket drog Olga och Anna Larsson i Gärdala tillsammans ut mjölken på en dragkärra. Sista tiden levererades mjölken endast på mornarna.

Trots att de 1933 fick elektriskt, så trivdes de inte så bra i Kvinneby. Mycket berodde det på att där inte fanns någon skog, och inget bete till djuren. De kunde inte släppa ut djuren på bete, förrän höet var bärgat och klövervallen började växa igen. Så 1940 bestämde de sig och sålde Kvinneby till John och Stina Ekström, och så köpte de Egnahemmet Holmen istället. Här blev det en väsentlig skillnad mot Kvinneby. De arrenderade också åkern till Egnahemmet Granbacka så de hade 21 tnl åker, de hade bete till djuren vid ån och de hade nära till skogen. De hade brygga och båt och kunde dryga ut maten med lite fisk då och då. I ån fanns det rätt gott om ål, kräftor, gäddor, aborre och braxen. Beträffande braxenfisket minns Olga hur hon en vår gjorde bort sig ordentligt. De använde en järntråds kassje, som de hade i åkanten. En dag när Olga skulle vittja den, var den så full av braxen att hon inte orkade få

upp den. Hon fick hämta en stör, så hon med hjälp av den, kunde tippa kassjen i båten. Hon tömde fisken i båten och lade tillbaka den tomma kassjen i ån. Sedan fick Olga bråttom, alldeles överlycklig delade hon ut färsk fisk till alla sina goda vänner, och ända bort till föräldrar och släkt i Sörby räckte det. Varenda fisk gav hon bort, för naturligtvis skulle det bli en ny storfångst dagen därpå. Men tji, vad hon bedrog sig, nästa dag fanns inte en fisk i kassjen, så Olga och Valle blev utan sin fiskmiddag. En annan som också blev utan fiskmiddag var en av Modigs pojkar. Han hade lånat båten, och fått två aborrar som han stolt visade upp. Tyvärr lade han dom ifrån sig, medan han tackade för lånet för båten. När han sedan vände sig om och skulle cykla hem med sin fångst, så var den försvunnen. Katten hade varit framme.

En sak som blev bättre på Holmen var tvätt och byk. Vid Kvinneby var det ont om vatten, så vår och höst åkte Olga och Valle till Sörby och bykte tillsammans med Olgas föräldrar. Här i Holmen var det mycket enklare, eftersom det var så nära till ån. Där ställde de upp en järngryta på stentar, så att det gick att elda under den. Kläderna lades i blöt i stora baljor ett dygn i förväg, för att sedan på förmiddagen skrubbas på tvättbrädden. Därefter lades de över i ett stort träkar, med hål och plugg nere vid botten. På bykkarets botten lades först ut släta vedträn för att vattnet skulle kunna rinna ut. Sedan blandades vatten och björkaska till en stark lut, som koktes i järngrytan och sedan östes över kläderna i bykkaret. Först fick pluggen sitta kvar, så att kläderna blev ordentligt genomblöta, men sedan fick luten rinna ut i ^{en} balja, för att återigen ösas över i järngrytan och kokas upp. Cirka 10 - 15 grytor koktes och östes över kläderna innan de ansågs rena. Den sista luten fick rinna ut över natten och dagen därpå kunde de sen med klappträ banka luten ur kläderna och skölja i åns rinnande vatten. De våta tvättkläderna hängdes upp ^{på} tvättlinor nere vid ån och fick hänga där tills de var torra, utan att någonting försvann.

Vid Holmen hade Olga och Valle 5 - 6 kor och mjölken drogs på dragkärra upp till Hjulsbro centrum, där den hämtades av mjölkcentralens bil.

Enda vägen till Holmen var nuvarande Holmsvägen, som då gick rakt fram till mangårdsbyggningen. Därifrån fanns bara en vanlig gärdesväg till ån, och en gångstig längs åkanten och över Spången för dom som skulle till kyrkan. En höst blev tuppen folkilsken, så han anföll alla främmande människor. Ibörjan var det mest ungdomarna som blev angripna, så båtutlåningen sjönk kraftigt den hösten. En söndagsförmiddag får de höra ett förfärligt oväsen utifrån gården. Valle rusar ut för att se vad det är och där uppflugna i var sitt träd, sitter barnmorskan och Helga Lindvall medan tuppen står mitt emellan träden och vaktar. När Valle tagit hand om tuppen kunde damerna fortsätta sin promenad till kyrkan. Efter den händelsen dröjde det inte i länge förrän tuppen miste huvudet och blev fin middagsmat.

Början av 1940-talet kännetecknades av inkallelser och bevakning. I granngården Nybro hade 9:de kompaniet sitt förråd, där kompaniet utrustades och utrustningen inlämnades mellan varje bevakningsuppdrag. Detta förråd

måste ju också bevakas och det var avdelat elva man till det. Från den 19 nov. 1941 och till den 1 maj 1942 lagade Olga maten till denna vaktpersonal. För detta arbete hade hon 55 öre om dagen, matvarorna levererades från ett militärförråd men var så snålt tilltaget att Olga och Valle fick släppa till egna varor för att det skulle räcka. Att det tog slut i maj, berodde på att Olga måste hjälpa till i jordbruket.

Valle var också inkallad i två omgångar, men båda gångerna på vintern. Det ordnades oftast så att lantbrukarna fick komma hem på våren, så de kunde sköta lantbruket över sommaren. Valle tror att det var 1942 som han köpte sin första självbindare. Det var iallafall den regnigaste sommaren på en lång period. Det var så regnigt och blött så på ett ställe sjönk bindaren ned så hästarna inte kunde dra opp den. De fick meja resten för hand, som tur var hjälpte militären från Nybro till på lediga stunder.

1946 köpte Landeryds kommun marken och styckade upp den till villatomter, och 1947 började alla villorna att byggas där. Valle blev då diversearbetare och hjälpte till att gräva villagrunderna. 1949 byggdes pensionärshemmet på Holmen och då blev Valle vaktmästare där. I samband med villabebyggelsen byggdes det också nya vägar på Holmenområdet. Då försvann trafiken över gårdsplanen, men varje höst blev det ändå stor invasion i trädgården. Många barnfamiljer flyttade in i de nybyggda villorna och egna hemmet Holmen var dom enda som hade stor uppväxt fruktträdgård. Olga och Valle brukade skämta om att de hade nog mest med barn i sin trädgård, trots att de inte hade några egna. Alla som kom, fick äta frukt, bara de frågade först, och det var de mycket duktiga med. En dag kom en pojke och frågade om han fick plocka äpple. När han fick detsa han: "Att ni kan ge bort så mycket äpplen och inte behöver sälja dom, ni som inte har något barnbidrag. Det här hände i början på 50-talet, när barnbidraget var ganska nytt.

Valle förblev vaktmästare på pensionärshemmet till 1968, då han sålde Holmen och köpte en villa på Bokhagsvägen i Hjulsbro. Där bodde de till 1983 då de sålde den och flyttade till en lägenhet i Ekholmen. 1989 fick de flytta in i sin efterlängttade servicelägenhet och där bor de fortfarande och klarar sig i stort sett själva. Dessa minnen är nedtecknade 1992 av

Vitalis Karlsson